

عشق طریقی بسوی کمال انسانی

(مقایسه بین نگاه ابن سینا و ملاصدرا)

فاطمه سلیمانی*

چکیده

حکمای اسلامی از جمله ابن سینا، عشق انسانی را به عشق حقیقی و مجازی تقسیم کرده‌اند. عشق حقیقی همان اشتیاق و حب شدید به ذات و صفات الهی است و عشق مجازی، خود به عشق نفسانی و عشق حیوانی تقسیم می‌شود. مبدأ عشق نفسانی، سنخیت و مشالکت جوهری نفس عاشق و معشوق است، اما مبدأ عشق حیوانی، شهوت جسمانی و خواهش لذت حیوانی است. ابن سینا، عشق مجازی را یکی از عوامل «تلطیف سر» میدانند و «تلطیف سر» از اهداف ریاضت عارفانه و طریقی برای رسیدن به کمال است. ملاصدرا نیز معتقد است که در عشق مجازی نفسانی، اتحاد نفس عاشق با معشوق از طریق استحسان و تمثیل زیباییهای ظاهری و باطنی معشوق، منجر به لطافت روح و آمادگی در نفس عاشق می‌گردد بطوری که او را آماده پذیرش مقام فناء فی‌الله می‌گرداند. بر همین اساس می‌گوید: «المجاز قنطره الحقیقة»؛ عشق مجازی پلی است برای رسیدن به عشق حقیقی و در نهایت کمال انسانی.

۳۵

* دانشیار دانشگاه امام صادق (ع)؛ fateme_soleimani@yahoo.com

تاریخ تأیید: جلسه هیئت تحریریه ۹۳/۲/۱۶

تاریخ دریافت: ۹۲/۱۱/۱۴

سال چهارم، شماره چهارم
بهار ۱۳۹۳
صفحات ۳۵-۵۸

کلید واژه‌ها: عشق، کمال انسانی، عشق حقیقی، عشق مجازی، تلطیف سر، اتحاد، استحسان، ابن‌سینا، ملاصدرا

* * *

مقدمه

در علم اخلاق دو راه برای تهذیب نفس و رسیدن به کمال بیان شده است؛ یکی روش بازشناسی یکایک رذائل و درمان آن توسط ضد خودش است. این روش برخی از علمای اخلاق عملی نظیر ابن‌مسکویه در کتاب تهذیب‌الاخلاق و تطهیرالاعراق و ملامهدی نراقی در کتاب جامع السعاده است.

راه دیگر برای درمان رذائل و اتصاف به فضایل و در نهایت کامل شدن، عاشق‌شدن است. عشق بزرگترین طبیعی است که هم رذائلی را که برخاسته از نخوت و خودبینی است از بین میبرد و هم انسان را متصف به فضایل انسانی و الهی میکند. عاشقی، تمرین پالایش است و مکتب عشق، مکتب تصفیه و تخلیص است.^(۱) علامه طباطبایی در ذیل آیه «إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ» این راه را مسلک دوم در تهذیب نفس و اخلاق آورده و آن را مسلک قرآنی معرفی کرده است.^(۲) عشق نه تنها رذائل را از انسان پاک میکند، بلکه خود فضیلتی است که صفات عالیه بر آن مبتنی است. زیرا بگفته صاحب مصباح الهدیه «حتی محبت عام که نوری است توأم با اغراض و شرابی است حامل صفا و کدورت، لطافت و کثافت، خفت و ثقل، وجود آدمی را آرایش میدهد»^(۳) هرچه عشق شدیدتر باشد و معشوق کاملتر، متناسب مرتبه وجودی عشق، اوصاف و فضایل اخلاقی قویتر در انسان شروع به رشد میکند.

عشق نفسانی به صورتهایی که مظاهر اسماء و صفات حق تعالی هستند، بطور موقت و بعنوان ابزاری در سیر و سلوک میتواند انسان را آماده درک عشق حقیقی کند. بهمین جهت هرگز نباید در عشقهای مجازی نفسانی توقف کرد که رکود و توقف در آن موجب محرومیت از توفیق عشق الهی میگردد. در واقع اینگونه محبت‌ورزیدنها، از نوعی اضطراب و ناچاری ناشی میشود والا اشتیاق انسان در وهله اول به اصل و مبدأ تعلق میگیرد و سپس به فروع و تبعات آن. پس اینگونه محبت ما